

Сказка за *Сказки по логика*: 30 + 30 години¹ по-късно

Предговор към второто издание на *Сказки по логика*²

д-р Соломон Паси (Сюлейман Техликели)
Съуредник/съставител на *Сказки по логика*
@PassySolomon
SolomonPassy@gmail.com

Ние, логиците, наричаме своята област *Логика* само от скромност. Истината е, че нашата област е *Истината*. А тази скромност извира от недрата на самата ни наука, която доказва, че никоя система не може сама да докаже собствената си истинност или непогрешимост.

През първите 33 години от живота си се формирах в *Системата* на комунизма. Тя беше институционализирана *неистина*. Същевременно растях в семейство с две умерени, почти затихнали религиозни традиции (юдейска и православна), в което обаче фактичката религия бяха науката и познанието на истината. Майка ми (лекарка ендокриноложка, от Родопите, потомка на тракийски бежанци) от най-ранното ми детство беше запалила любопитството ми към природните процеси и науки. А баща ми (юрист и философ, от Пловдив – града, приел евреите след хилядолетни скитания около Средиземно море) – ме изкушаваше в дебрите на познанието за обществото и човешкото мислене и поведение.

Контрастът между семейната и политическата среда естествено ме тласна да диря *Истината* като контрапункт на *Системата* и така стигнах до логиката – перископа на истината в океана от неистини. Уникалният чар на логиката е нейната универсалност като изследователски метод – и в природата, и в обществото, между които младежкият ми ум се луташе.

Затова през 70-те и 80-те години на миналия век съвсем съзнателно избрах като студент и докторант днешната катедра „Математическа логика и приложенията й“ на днешния Факултет по математика и информатика (ФМИ) на днешния Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (когато постъпих, и трите се наричаха другояче). Това беше едно от най-добрите висши образования, които тогавашната реалност предлагаше на българската младеж, а днешната реализация на възпитаниците на ФМИ продължава да го доказва.

Катедрата беше фактически създадена от проф. дмн (тогава доц. кмн) Димитър Скордев, който и до ден днешен е морален еталон за научна коректност. Той е изтъкан от житейски и научни принципи, които правят професионалния път трънлив, прогреса

¹ В този предговор се опитвам да възстановя контекста на *Сказките* отпреди 30 години, да констатирам някои тенденции в този период, както и мислено да ги продължа в следващите 30 години, до логичната им кулминация – с-Демокрацията. Затова 30 + 30 вместо 60.

² Наричано по-долу за краткост *Сказки 2*.

– труден, но съвестта – чиста, и съня – спокоен. Либералният му ръководителски подход и подборът на първите му сътрудници позволиха на катедра „Логика“ да завоюва завидно международно признание, включително и с първи български публикации, и то в не едно от най-авторитетните световни списания по компютърни науки и информатика. Катедрата беше от ония университетски гнезда, в които комунизмът беше нередко преодоляван, макар и локално.

Катедрата, към която се присъединих, беше съставена от много различни, но според моя аршин, изцяло порядъчни хора – в научно, морално и политическо отношение. Те бяха и ярко доказателство, че свестни хора има и във, и извън „партията“.³ Проф. Скордев и повечето от сътрудниците не членувахме в партията. В своите обстоятелни мемоари⁴ за развитието на математическата логика и нейните ранни корени в България (проследени чак до началото на ХХ в.) той на две места пише, че много малко е зависело от него като шеф на Катедрата. Тоест той не е успявал да влияе достатъчно върху административни неправди или справедливи научни политики просто защото – според семейната му традиция – беше безпартиен.

В същото време други, също съвсем порядъчни колеги целенасочено се присъединяваха към БКП, за да поемат отговорност за процесите и да я използват, за да реформират *Системата* или страната. Типичен пример беше д-р Любомир Иванов, който използваше членството си в БКП съвсем смело и ефективно, за да спаси Витоша от замислените от същата БКП Зимни олимпиади през 1992 и 1994 г. (съответните международни кампании в МОК бяха през 1986 и 1988 г.), които щяха да разсипят планината и безценните ѝ биорезервати.

Аз самият отказвах: два-три пъти да вляза в БКП, многократно (по-точно непрекъснато през 80-те години) – да вляза в казионните профсъюзи, да стана сътрудник на ДС, а и бях пътьом изключен от ДКМС – казионната младежка организация, в която се членуваше by default. Така сигурно съм се автогероизирал, но само в собствените си очи. От това не произтече видим обществен резултат. Днес вече ми е ясно, че соловите акции можеха да служат за самоуспокоение, но едва ли много помагаша за смяна на *Системата*. Това ще илюстрирам неколккратно по-нататък.

Днес, почти на 60 години, аз загубих категоричността на отговорите, които на 30 ми изглеждаха очевидни. **Да бъдеш или да не бъдеш** член на БКП: това беше въпросът на политическия морал през 80-те години. Тогава моят импулсивен отговор е бил по-лесният за мене: не! Днес обаче знам, че този въпрос е имал множество правилни отговори, продиктувани от по-дълбинни терзания: *да използваме ли статуквото, за да го реформираме, или да му се противопоставим, за да го разрушим?* Второто беше много по-ефектно и по донкихотовски храбро, а първото – много по-протяжно и прозаично, но пък често и по-ефективно. С годините виждам, че *Системата* е трябвало да бъде едновременно и рушена, и реформирана – в синхрон, и отвън и отвътре – от две различни групи хора, притежаващи различен набор от качества и нагласи. Варшавският

³ За по-младите ни читатели трябва да уточня, че до 1989 г. „партията“ беше синоним на БКП.

⁴ <http://www.fmi.uni-sofia.bg/fmi/logic/skordev/history.htm> (редакция от 20.06.2014 г.)

договор и СССР бяха мирно разпуснати от Горбачов и Елцин защото те бяха в елита на КПСС, макар че безпартийните дисиденти в СССР създаваха вътрешната и международната атмосфера, в която това стана възможно. А и нямаше да го има списъка на Оскар Шиндлер от спасени евреи, ако той – вместо член на нацистката партия в хитлеристка Германия – беше един речовит дисидент, споделил съдбата на евреите в някой концлагер. Но нашите кумири в СССР преди 1989 г. бяха все пак Сахаров, Солженицин и Висоцки, а не Горбачов и Елцин – те просто не бяха *грууви*⁵!

Дефиниция. Многократно използвам в този текст производни на думата *политика*, която е полисемантична и нейният смисъл е много индивидуален за хора, поколения, народи, езици и времена. Затова уточнявам: под *политика* в този текст разбирам *реакция или отношение към статуквото*, т.е. осъзнати пориви към промяна на статуквото или действия и бездействия в полза на неговото запазване. *Политиката*, както и нейната вероятно най-древна разновидност – *религията*, може да е интимно спотаена вяра или да бъде манифестирана до степен на фундаментализъм, прехвърлящ границите на закона и морала. Но това е също реакция към статуквото. Бих резюмирал, че коректната политика е алгоритъм за оптимизация на действия в конкретна среда с цел нейното обективно усъвършенстване, на което е посветена е-Демокрацията.

Знаменитата книга на оксфордския професор Ричард Докинс „Делюзията Бог“ започва с разказ за жена му. Когато била на 20 години, тя разтърсила майка си със закъснялото признание, че винаги е искала да напусне училище. На въпроса на съкрушената майка *Ама миличко, ти защо не ни каза?* дъщерята дала отговор, който според Докинс е достоен за заглавие на неговата книга, а именно: ***Не знаех, че може!*** В духа на горната дефиниция за политика това изречение може да послужи за заглавие и на този мой предговор.

Отношението на нашата интелигенция към политиката през 80-те години беше двойко, каквото е и днес в голяма степен. Мнозинството от интелектуалния елит – въпреки впечатляващите изключения, които познавах – предпочиташе да коментира, осъди или напусне статуквото (както и всяко следващо статукво!), вместо да се запрети да го реформира. Въпреки това мнозинството от лидерите на политическите промени в България (както и в Чехословакия например) бяха интелектуалци.

Катедрата по логика, макар и неволно, ме въвляче в **първото ми международно политическо приключение**. През есента на 1981 г., в разцвета на „Солидарност“ в Полша, нашите полски колеги информатици провеждаха конференция в Бялисток. Катедрата ни беше създавала много близки научни контакти с полската логическа школа и изпрати представителна българска делегация, чийто най-млад член бях аз.

⁵ Думата-философия *грууви* – родена в света на джаза – беше популяризирана у нас от „Дзен и изкуството да се поддържа мотоциклет“ на Робърт М. Пърсиг и предговора към нея от Димитри Иванов (С., Народна култура, 1980). Под *грууви* разбирахме висше и безтелесно професионално съвършенство, увличащо публиката в нирваната на изпълнителя. *Грууви* изпълнителят не държи да се покаже или да бъде видян и поради това *грууви* в сегашната политика – която е базирана на показност – едва ли може да се срещне. *Грууви* обаче е замисълът за е-Демокрацията, която е и далекобойната цел на този предговор. Обратното на *грууви* е шаблонен или квадратен, който е характерният типаж и за политическа класа на миналото и настоящето.

Командировката ми до Полша ме отведе при приятели в Гданск, които ме грабнаха от гарата и направо ме телепортираха до корабостроителница „Ленин“, където се провеждаше историческият Конгрес на „Солидарност“.

Бях зашеметен да видя царство на свободното слово в родилния дом на Варшавския договор! Блян най-вече, който лесно се превърна в мой блян за България. Още не знаех кои ще са българските Лех Валенса, Адам Михник, Яцек Курон или „Солидарност“, но поне вече конструирах образа на мечтата си! В конгресната зала се почудих дали да се плаша, че евентуални агенти на българската ДС ще ме разпознаят (в София бях отраснал срещу МВР на ул. „6 септември“!), но реших, че така приключението ще е още по-епично и – дай Бог! – дори може да влезе в официалното ми CV.

Икономическото опустошение от полския комунизъм съм описал в дневника си от Полша така: „Влязох в един магазин. Там имаше само бонбони и черен пипер. Но тъй като бонбоните бяха с купони, а и не бях много гладен, купих си черен пипер.“ Десет седмици по-късно икономическият колапс в Полша беше надграден и с военен преврат, оглавен от ген. Войчех Ярузелски.

Оттогава все се питам: ако комунистическата разруха през 80-те години в България беше като полската, дали българският отпор щеше да е мощен като полския, както и – ако той беше такъв – дали отговорът на *Системата* у нас щеше да е военно положение? Но в политиката филмите се прожектират еднократно...

Свободата на словото, която процъфтяваше в Полша, ни окуражаваше, че и в България ще можем да извоюваме повече от тази потребност на духа. Мечтата – превърнатата в Гданск в план – да домакинствам на Лех Валенса в София, реализирахме с Атлантическия клуб през 1997 г., докато първото селфи с Адам Михник си направих 33 години по-късно в резиденцията на полския посланик у нас. С Войчех Ярузелски се срещнах случайно, в началото на XXI в., на европейски дипломатически прием във Варшава, на какъвто никога не бях виждал Живков в София. Очевидно поляците и българите давахме различни оценки на своите привидно сходни комунистически администратори.

Днешната наука е транснационална, в голяма степен и глобална. Докато Студената война се водеше на всевъзможни терени, включително и на научния. Съветската наука претендираше, че тя или предшестващата я руска са водещи в прогреса на планетата, с многократно по-голям от реалния им принос в световните открития и изобретения. Тази мегаломания не правеше добра PR услуга на руската и съветската наука, които имаха съвсем реални постижения. *Системата* беше обвързала, разбира се, българската наука със съветската. Редом с общоизвестните негативи, понякога това имаше нелюпи последици, като в космическата или компютърната област например.

По-мощни научни начинания се смятаха за табу, освен ако нямат санкция и финансиране „отгоре“, т.е. от ЦК или Политбюро на БКП. През есента на 1986 г. катедра „Логика“ опроверга това табу, което се оказа поредната илюзия, продукт на култивираната у нас автоцензура. На мястото на традиционния камерен катедрен семинар решихме да направим нещо далеч по-мощно: Международна школа и Конференция по математическа логика и приложенията ѝ, която създаде траен научен интерфейс със Запада. Полумитични имена от световната логика – Янис Московакис

(САЩ), Йохан ван Бентам (Холандия), Кристер Сегерберг (Нова Зеландия), Борис Трахтенброт (Израел) и още, и още от свободния Запад – се събраха като по чудо у нас за среща с колеги от Източна Европа. Така Школата се превърна в отличен форум за световна реклама на нашите достижения, който впоследствие превърнахме в **Международно логическо биенале**⁶.

Посветихме Школата на Курт Гьодел (1906–1978) – логика описал гениално онова, което можем и не можем да разберем, научим или докажем. В една по-свободна и популярна интерпретация теоремите на Гьодел развенчават всякакви самохвални и самодоволни системи, включително комунизма, който постулираше собствената си непогрешимост, за която привеждаше ежедневни доказателства, разбира се – до едно негодни. Такъв елитарен прочит на теоремите на Гьодел е известно насилие над тях. Той нямаше практически или масово, а само духовно значение за шепата интелектуалци, които го прозрат. Никаква теорема не можеше да срути *Системата*, но теоремите на Гьодел ни доказваха, че *Системата* е сбъркана, а доказателството – като оръжие в ръцете на правилния отбор – може да срути много Системи.

Математическите открития на Гьодел приличат на Хайзенберговия принцип за неопределеност във физиката (изследването на обекта променя обекта), както и на Витгенщайновото проникновение във философията на езика, че никой език не е достатъчен за своето самоописание.

Школата стартира с фал, като фриволна, несъгласувана с шефа на Катедрата приумица на групичка ентузиаста, сред които и тогавашният ни научен секретар Георги Гаргов. На своя глава ние разпратихме няколко десетки покани до колеги от цял свят и чак когато положителните отговори заваляха, разкрихме нашия план за менажиране на тази безспорно конфузна ситуация. Впоследствие начинанието беше благословено и подкрепено от цялата колегия и оглавно лично от проф. Скордев, а философията на финансирането му беше разработена от д-р Любомир Иванов.

⁶ Аз тъкмо бях защитил през 1985 г. докторската си (по днешната терминология) дисертация и няхах търпение да занимавам света с онова, което бях открил и ме занимаваше. Стори ми се по-просто и практически светът да дойде и да ме чуе, отколкото аз да го обикалям държава по държава. Дисертацията ми беше в един дял от компютърните науки – модалните динамични логики, по които ме беше запалил Димитър Вакарелов. Те идват още от Аристотел и вече 25 века вълнуват математико-философското човечество. В съавторство най-напред с Тинко Тинчев, а после и с Георги Гаргов и Валентин Горанко и с подкрепа от цялата логическа колегия успяхме да наложим на международния научен терен един български патент, роден в нашата катедра. Най-общо казано, успяхме да въведем адекватна именна система в теоретичната вселена от възможни светове (те допреди това бяха анонимни), всеки от които имаше своите необходими и възможни истини и присъщи табути. Имената на световите се оказаха впоследствие – освен триумф на хармонията в математиката – и разковниче за решаване на маса нерешени от десетилетия (или столетия) задачи. Моя грешка беше, че нарекох тези имена „константи“, а естественото им название „имена“ по-късно се наложи в световната литература. Дисертацията си публикувах в съвместна работа с Тинко Тинчев през август 1991 г. в едно от най-престижните тогава американски списания – *Information & Computation*. Не пропуснах обаче да изпробвам нервите на *Системата*, като депозирах дисертационния си труд през 1984 г., написан на английски. Малко по-късно съответният закон беше променен, за да не допуска занаят подобни своеволия.

Писменото наследство от това първо биенале беше сборникът с трудове, който – противно на стереотипната вяра, че западните издателства са табу за български учени – публикувахме в Plenum Press (New York–London), където впоследствие публикувахме и трудовете от второто биенале. Табуто върху публикуването на наши книги в САЩ беше за пръв път нарушено от Любо Иванов в средата на 80-те години и неговият пример ме окуражи в преговорите ми с тогавашната Агенция за авторско право, която ни свърши чудесна работа в посредничеството с издателството.

Школата се превърна в зареждащ научен празник, който промени аршина на мисленето ни, а от подобна промяна се нуждаеше и цялото общество. И нашият логически отбор стигна до две важни за университетската ни микровселена решения.

*Първото беше да превърнем Школата в биенале, което вярвахме, че постигаме със следващата Школа през 1988, оглавена от уважавания сказчик доц. д-р Петьо Петков. Нея посветихме на Аренд Хейтинг (1898–1980) – виден интуиционист в логиката и математиката. Популярно казано, интуиционистите доказват твърденията си, без да ползват закона за двойното отрицание или еквивалентния нему принцип за изключеното трето. Дори и да си доказал, че *нещо не може да не е вярно*, те пак няма да го приемат за вярно, ако не го видят конструирано. Интуиционистите смятат за незаконно да се приема, че твърдението е вярно или невярно, ако не е известен начин да се открие кой от двата случая е налице.*

Ако географите бяха интуиционисти, те най-вероятно нямаше да се доверят на Ломоносов (1711–1765), предвидил – много преди тя да е била физически съзряна през 1820 г. – съществуването на Антарктида заради периодичната поява на плаващи на север ледници, които *не можело да не са* отломки от континент около Южния полюс. Географите интуиционисти биха пожелали механизъм или сензор, с който Антарктида да бъде видяна или обективно доловена. И точно заради това – заквасен с интуиционистка мая от Катедрата – през 1993 предприех първото от общо четирите мои досегашни пътешествия до Антарктика. И вече мога убедено да ви уверя: да, тя е там!

Ако астрономите бяха интуиционисти, те вероятно нямаше да се доверят и на Алексис Бувар. През 1821 г. той описва математически движението на Уран и забелязва, че то се отклонява от действителността, поради което заключава, че *не може да не съществува* планетата (наречена впоследствие Нептун), променяща движението на Уран. Астрономите интуиционисти щяха да изчакаят още 25 години до 1846-а, когато Йохан Гале наблюдава физически планетата Нептун. Скептицизмът на интуиционистите прави техните доказателства най-трудни, но и най-убедителни – дори за най-скептична аудитория.

Ако обаче теолозите бяха интуиционисти, те най-вероятно щяха да бъдат заклетите атеисти. За да докажат съществуването на своя монотеистичен бог, те щяха да се нуждаят от метод, с който да го конструират. А това си е чисто светотатство и греховно нарушение на втората божа заповед „Не си прави кумир и никакво изображение...“, което прави цялата конструкция абсурдна.

Нашето биенале, разбира се, не беше замислено да откривателства, нито да теоретизира в географията, астрономията и теологията. С него обаче ние надвихахме

комплекса за малоценност, който *Системата* реактивираше в науката с нейното капсулиране и идеологизиране. Биеналето беше вече завършено ноу-хау, което идващите след нас можеха да прилагат с упоритост, рутина и малко финансова изобретателност. Третото издание на биеналето (юни 1990 г.) беше посветено на живия американски класик Стивън Клийн (1909–1994). Клийн’90 напълно съвпадна с първите свободни избори у нас – за Велико народно събрание, в които Любомир Иванов, Владимир Сотиров и аз имахме активна роля в изгряващия СДС⁷. Същевременно плановете си за развитие на българската наука аз вече бях трансформирал в мечти за реформи на България.

Второто важно за нас решение, произтекло от Гьодел’86 беше да изнесем дейността си извън строго професионалния терен и да откликнем на повсеместния глад за Истина чрез сказки за науката за истината – *Сказки по логика*.

Вяра в успеха на *Сказките* аз черпех и от **Витгенщайновия кръжок**, който създадохме в самото начало на 80-те години. Заедно с четирима колеги философи, един лингвист (знаменит, според мои познати лингвисти) и един физик⁸ проникнахме до разковничето на Витгенщайновия „Логико-философски трактат“: *за да бъде разбран, той трябва да се чете отзад напред!* Това разкритие ни показваше, че и в най-заплетената научна или философска материя може да се намери популярен път за любознателни непрофесионалисти. Витгенщайн беше мислител, недолюбван от *Системата*, и разбира се, ние приехме откритието си като победа на университетския ум над нея. Като пряк резултат от този кръжок през 80-те излязоха наши публикации, включително преводът на „Лекция по етика“ (публикувана и в *Сказки I*), така че колкото и да е бил недолюбван знаменитият философ, очевидно ние сме хиперболизирали това.

Сказките трябваше да надградят в собствените ми очи битността ми като **Сюлейман Техликели** – мой псевдоним от началото на 80-те, който се опитвах да налагам в графичното и математическото си творчество. Това усилие възприемах тогава като много скромно, по-скоро символичен жест на солидарност с жестоко преследваните ни сънародници турци, но днес бих го нарекъл пасивна индулгенция за активното ми бездействие по тази престъпна неправда. Кулминацията на този ми период в изкуството беше през март 1985 г. – в поредния пик на Възродителния процес – когато под това име експонирах графиките си в самостоятелната ни изложба с фотографа Симон

⁷ Мнозина от логиците, включително Любо, Владо, Горанко, Петьо Петков, Елена Паскалева станахме основатели на Зелената партия – един от най-ярките компоненти на СДС. Тя възникна от друг стожер на СДС – Екогласност, в която ние с Любо бяхме дейни през 1989 г. В работата ми по този текст Сашка Соскова ми припомни един показателен епизод от раждането на демократичните институции у нас. На математическа сбирка у тях, посветена на теорията на изчислимостта и съвсем умерено гарнирана с червено вино, аз съм се обърнал към домакина ни Иван с покана: „Докторче (обичайно в Катедрата обръщение помежду ни), нали баща ти е лекар, хайде да ни напише програмата за здравеопазването на Зелената партия и на Нова България!“ Наистина, професионализмът често отстъпваше пред ентузиазма в партийното строителство, но ако през 1989 г. това беше разбираемо, днес е – уви! – парадоксално. Впоследствие продължих да се допитвам до колегите си от Катедрата по всевъзможни идеи за рационализиране на политиката и държавата, на които се натъквам и до днес.

⁸ Подробности по сюжета и имена на участници от този и други епизоди от предговора са в моите мемоари: *Сказка за сказки по логика. Университетски пориви за свобода 1979–1989*.

Варсано в дома на бъдещия министър на екологията Юлиан Попов, открита от бъдещия сказчик Владимир Сотиров. Вернисажът събра десетки духовно свободни художници с два пъти по толкова недоумяващи „цивилни изкуствоведи“. Специален гост на събитието беше духът на легендарно-гениалния и световно скандален художник, архитект, еколог, творец и философ Фриденсрайх Хундертвасер от Виена. Неговата поздравителна картичка за случая до мене интерпретирахме в София (съвсем произволно!) като *респектираща международна подкрепа за действията ни*. И този солов опит да предизвикаме *Системата* завърши единствено с тревогите на близките ни, които май единствени ни вземаха насериозно. Това е поредното доказателство, че *Системата* би изтърпяла и много повече стрелички, копия или бумеранги срещу ѝ, но за това някои от нас няхахме въображение, други – кураж, а трети – и двете.

Но имаше хора, които – с кураж, въображение и дори риск за живота си – изваждаха Системата от равновесие. **Симон Варсано** го доказва с безумно самоотвержената си акция в началото на 1989 г., когато прописа с графити по софийските подлези и фасади звучащото днес невинно и според някои неоспоримо послание „Годор Берия Живков“⁹. При поредната си графитна акция на 10 март Симон беше престъпно (но слава богу, не фатално!) прострелян от милиционери до подлеза при Полиграфическия комбинат. Двамата с д-р Жельо Желев се качихме на моя трабант и отидохме до местопрестъплението, за да го огледаме, след което аз звъннах в Независимото дружество за защита на правата на човека (НДЗПЧ) с молба да предприемат кампания в защита на Симон. Вероятно бях попаднал на неподходящия представител¹⁰ на НДЗПЧ, но получих категоричен отказ: аз не съм бил роднина на Симон и съм нямал право да ги сезирам. Това беше съвсем неприемливо за мене – човешките права не са само семейна ценност! Но пък разбрах, че не мога да аутсорсвам дълга си да превърна Симон в знаме на революцията. И запретнах ръкави.

Заедно с колеги от Катедрата и от Екогласност инициирахме нещо, което вярвахме, че ще стане първо масово опозиционно шествие в София, с потенциал вълната на народното недоволство да залее цялата страна – като цунами. Изглежда, подобни очаквания сме имали не само ние. Някакъв цивилен агент беше посетил баща ми в Университета, за да го увещава да ме откаже от тази акция. Баща ми любезно го отпратил с нетърпящото възражение: „Синът ми е на 33 години и отдавна не ме слуша.“

За дата на шествието определихме 1 април (рождения ден на Симон), а маршрутът беше от Паметника на Патриарх Евтимий (наричан с любов от софиянци *Пона*) до МВР болница на Руски паметник (където Симон беше хоспитализиран и разпитван). Очакванията ни за спонтанна масовост на шествието се оправдаха, но в една съвсем неочаквана форма: бройката на служебно командированите милиционери превишаваше десет+кратно шепата демонстранти, учудени от своята малобройност.

⁹ За по-младите читатели: маршал Лаврентий Берия е дългогодишен върховен ръководител на Сталиновите тайни и репресивни служби и член на политбюро на КПСС до 1953 г., когато е осъден на смърт и екзекутиран.

¹⁰ Вж. бел. 8.

Тогава съм можел, дори е трябвало да стигна до извода, че *политическият успех произтича не от соловите лидерски акции, а от максимално обединената енергия на обществото, управлявана от неговите лидери*. Но чак през 2013 г. се натъкнах на знаменития труд на Дарон Аджемоглу и Джеймс Робинсън „Защо нациите се провалят“: авторите обясняват политическия успех със създаването на обществените инклузивни институции – онези, които мобилизират максимална обществена енергия в синергия. Следващото шествие, в което инвестирахме енергията си, беше далеч по-резултатно именно заради своята инклузивност. То беше с Екогласност, на 3 ноември 1989 г. и катализира – поне според нас! – падането на Тодор Живков седем дни по-късно.

Тодор Живков беше необразован, но хитър и ловък диктатор. *Системата* цензурираше и санкционираше писанията срещу него, но толерираше фолклорната му прослава. Една илюстрация: знойна софийска актриса блондинка с девичи свян и воинска гордост споделяше – под секрет, но с мнозина от нас – интимни подробности от свой уж роман с Живков, който според нея се бил разигравал в кабинета му в Партийния дом. През 2001 г. – като председател на парламентарната Комисия по външна политика, отбрана и сигурност – за пръв път се настаних в същия този кабинет, вече собственост на Народното събрание. И с удивление открих, че множество интимни подробности от тази светая светих на *Системата* са ми фамилиарно известни от разказите на моята позната. Очевидно – за разлика от графитите на Симон (и слава Богу!) – *Системата* беше толерирала нейните разкази и я беше възнаградила: както служебно, така и битово – с кожено палто (пак според нея самата). Близостите със *Системата* бяха наистина разнородни и разноплодни, а г-н Живков е имал също своите пориви за свобода...¹¹

Мнозина от нас през 80-те години мечтаеха за политическо единоборство с Живков. Някои, като писателя Георги Марков, бяха талантиливи и храбри да се саможертват за бъдещето на нацията. Други, като Илия Минев – изпреварващ с цели шест години Нелсън Мандела по продължително затворничество, – нацията ни не дооцени в условията на свобода. Имаше и хора, които, без да дирят ефектите на зрелищната конфронтация, допринасяха ежедневно и за промяната, и за смяната на *Системата* и цар Симеон II беше измежду най-ярките им представители¹². Като че ли най-точният баланс на оптимална по резултатност и цялостна политическа конфронтация със *Системата* успя да намери д-р Желю Желев, който се превърна в еднозначния морален авторитет за опозицията, за страната, а и за цял свят. Но за България през 1989 г. бяха

¹¹ Възпитан съм у дома да избягвам ровенето в личния живот на хората, пък били те и държавни глави. Хипертрофиралият световен интерес към аферата Бил Клинтън – Моника Люински през 1998–1999 възприемах като дефицит на обществено здраве. Затова имах цивилизационни колебания дали да публикувам този епизод от спомените си. В края на краищата надделяха два аргумента: от една страна, паралелно с казуса Симон Варсано, този епизод е документ за свободата на словото през 70-те и 80-те години на миналия век. А от друга страна, епизодът е покрит с над 30-годишна давност, която декласифицира някои от най-дълбоките секрети на ЦРУ.

¹² Жътвата от десетилетна инвестиция на Н. В. Симеон II в изгнание дойде през премиерския му мандат, когато бяха финализирани две от общо петте национални каузи, сбъднати след Априлското въстание: Освобождението и Съединението (XIX в.), Независимостта (XX в.), НАТО и ЕС (2001–2005). Вж. Симеон II. Една необикновена съдба. Автобиография.

възможни и доста негативни сценарии, ако например някой нашенски Милошевич беше докопал властта...

Математическата и обществената ми дейност през 80-те години не ме срещнаха лице в лице с г-н Живков. Посетих го в домашния му арест през 1992 г., когато по молба на Ахмед Доган Атлантическият клуб организира историческата среща на помирението помежду им. Тогава разбрах, че псевдонимът ми Сюлейман Техликели вече може да се пенсионира. А също видях, че г-н Живков е узрял за членство на България в НАТО, осем години преди самата БСП, която припозна (или поне преглътна) НАТО чак през 2000 г., под ръководството на Георги Първанов. Явно Живков е съобразявал по-бързо и е виждал по-далече от БСП...

С извинение за необходимото отклонение, връщам се към *Сказките*. Те се превърнаха в поредното ми политическо фиаско като опит да предизвикам *Системата* (според дефиницията на политика, която давам по-горе).

Обсъдихме концепцията на *Сказките* с Валентин Горанко – мой колега, съавтор, приятел и главен логистик на двете Школи – и веднага се самопроизведохме в уредници на *Сказките*. Получихме ентузиазизирана подкрепа и експертно съдействие от Петьо Петков и Владо Сотиров, а после и енергията на всички колеги като ярка манифестация на либералния катедрен дух.

Речено-сторено! *Сказките по логика* ще са през летния семестър на 1986/1987 учебна година, десет сказки – по една седмично – между 27 март и 12 юни 1987 г., в сградата на Ректората. За всичко това, разбира се, трябваше да се вземат разрешения и подписи, в което Университетът по традиция сътрудничесе.

Афиша за *Сказките* и малките пощенски покани оформихме с художника Киро Мавров във фин сецесион, навеждащ публиката към времената на интелектуалния блясък на Виенския кръжок.

Текста на стар правопис (с е-двойно – Ъ; ъ-широко – Ж) изписахме с Чечето (днес проф. Искра Христова-Шомова от Катедрата по кирилometодиевистика). Старият правопис – периодично въвеждан и отменян в Третата българска държава – отразява по-точно генезиса на думата, кодира историята на езика и заради това е и по-сложен. Ние го смятахме за елитарен, а властта – за реакционерски. Изборът му демонстрираше – поне пред нас самите, защото никой не пое тази хвърлена ръкавица! – че диририм конфронтация със *Системата* дори на азбучно ниво.¹³

Седмичните афиши и покани печатахме „на черно“, т.е. полулегално, в Университетската печатница със смесен – офсетов и дълбок – печат. За работниците от възторжения печатарски състав това беше празник, който предизвикваше широките им

¹³ И до ден днешен един софийски колоритен историк продължава да ме агитира да връщаме стария правопис. Но ако днес бих лансирал правописна или езикова реформа, тя няма да гледа назад, а много, много напред. Дори започнахме с проф. Искра Христова-Шомова проект за общоевропейска азбука, но ще го довършваме – живот и здраве – щом издирим финансиране.

усмивки – духовната компенсация за пораженията по здравето и зъбите, нанесени от оловото, мастилата и нехайството на *Системата*. Основни печатни техники бях усвоили през битността ми на графика Сюлейман Техликели в ателието на Ада Митрани и печатарската база на СБХ в Самоков, което помагаше да редуцираме печатния процес и риска от съприкосновение с органите на реда и техните помагачи в Университета.

Разлепахме афишите из университети, училища, библиотеки, книжарници и прочие средоточия на книжовността (където ни позволяваха или не ни виждаха!), а картичките пускахме в пощите. Днес, разбира се, интернет прави всичко това мълниеносно и би обезсмислил повечето от тези усилия.

Сказките бяха в култовата 65-а аудитория, а Еленината – в аулата. Десетте сбирки проведохме все в петък, 18:00 часа.

Петък е специален ден и в трите аبراхамистични религии: при юдеите в петък с изгрева на вечерницата започва свещеният Шабат, при християните в петък е разпнат Христос, при мюсюлманите петъкът е свещеният ден с общата седмична молитва. *Системата* беше произвела петъка в свещен и за българите по един много иновативен за времето си начин, датиращ още от 1965 г. Наричахме го *съветският петък* – в този ден БНТ предаваше програма на московската телевизия вместо своя. Докато си припомнях този епизод от историята, с огромно удивление научих, че под една или друга форма тази практика е продължила чак до... познайте!... 1997 г. Това е неопровержимо доказателство за мощта на автоцензурата, която – в тази конкретна област от живота – ни е владяла цели осем години след падането на Берлинската стена¹⁴.

Въпреки тези религиозно-политически обертонове на петъка, би било пресилено да претендираме – днес, постфактум – че *Сказките* са били замислени като героичен отпор срещу съветската пропаганда. Но изборът на деня за *Сказките* показваше друго – че не сме се притеснявали от липса на аудитория, въпреки че през 80-те години софиянци масово пътуваха към родните си места в петък следобед.

Сбирките бяха и плод, и храна за академичната мисъл и студентското въображение, адресирани до всички, които имаха готовност да катализират порива си за Истина и Свобода. Логиците гледат живота на голям екран, а детайлите му – под лупа. Ние смятахме, че имаме дълг да споделим този светоглед с останалия свят. **Сказниците** бяха от първото поколение български логици (в този ред): Владимир Сотиров (талантлив популяризатор, който прави неразбираемото разбираемо), Петьо Петков (заклет позитивист в живота и конструктивист в науката), Георги Гаргов (енциклопедист и като хоби, и по занятие), Димитър Вакарелов (пионер на Рубик-куба у нас, търсач на науката във всяка игра и на играта във всяка наука, отворил Катедрата към приложната логика), Елена Паскалева, за която разказвам по-долу, и – като кулминация и заключение – Димитър Скордев (патриархът на българската логика).

¹⁴ Днес се чудя! Ако междуособиците в демократичния лагер у нас – свеждащи се до теоретизиране на това кой е по-автентично десен – бяха отстъпили пред обединението срещу общия противник и отърсване от автоцензурата, дали пък преходът към демокрация нямаше да е по-бърз и по-ефективен...?

Катедрата вече раждаше следващо поколение логици (Анатолий Буда, Ангел Дичев, Валентин Горанко, Иван Сосков, Йордан Зашев, Любо Иванов, Марион Мирчева, Митко Янчев, Надежда Георгиева, Сашка Соскова, Славян Радев, Стела Николова, Тинко Тинчев...), с които имахме нагласата да продължим *Сказките*, но последвалите геополитически метаморфози ме вкараха в нови, неочаквани и дори немислими през 80-те години евро-атлантически магистралаи.

Сказките третираха дълбока научна материя, което предполагаше да са по-лежерни по форма. И затова обикновено започваха с изтънчена интермедия от Университетския състав за старинна музика „Св. Климент Охридски“, основан през 1983 г., с диригент Тая Доганова-Христова.

На **Георги Гаргов** (1947–1996), споминал се съвсем без време, поверихме една от най-непосилните задачи: да прочете, разбере и предаде популярно двете книги на Дъглас Хофстатър: „Гьодел, Ешер, Бах“ и „Метамагически теми“. Жоро се справи блестящо с това предизвикателство.

С тези книги аз се бях снабдил полулегално от Панаира на книгата в София. Подобна изобретателност през 80-те беше нужна, тъй като книжният пазар у нас беше доста капсулиран за западна литература, макар че имаше и светли умове, които правеха пробиви¹⁵ и в тази капсула. Впоследствие опитахме, но безуспешно, да издадем на български „Гьодел, Ешер, Бах“, който вероятно е най-трудният за превод и издаване съвременен математико-философски трактат, неслучайно носител на „Пулицър“. В сказката си Гаргов написа: „Преводът на „Гьодел, Ешер, Бах“ според мен е непостижима работа... Такива преводи са по същество нови книги, написани „по мотиви“ от книгата на Хофстатър“. Това пророчество на Георги Гаргов беше тествано цели 24 години. През 2011 г. издателство „Изток-Запад“ издаде „Гьодел, Ешер, Бах“ в превод на Боян Брезински, а после се нагърби с издаването *Сказки 2*, с което реинкарнира и *Сказките*, и техните автори с новите им пориви за нови свободи.

За специална метасказка „Живот всред логици (Изповед на компютърния лингвист)“ поканихме **Елена Паскалева** – филолог, преводач и компютърен лингвист от Лабораторията по лингвистично моделиране, създадена от Георги Гаргов. В нашата мъжко-логическа компания Елена изпълняваше предписанията на Гьодел–Хайзенберг–Витгенщайн (ГХВ): да се самооценим през външен поглед, при това пропит с Елениното всеобхватно чувство за хумор и метахумор (хумор към собствения ѝ хумор). Тя трябваше да ни опише отвън и отгоре. Но ако искахме някой да опише нас + нея, трябваше, разбира се – според ГХВ – да дирим следващ, седми сказчик. Тази нова общност от сказки и сказчици можеше да бъде коректно описана от следващ, осми сказчик и т.н., и т.н. ... Настанихме Еленината сказка в аулата – *извън* и *над* обичайната за *Сказките* 65-а аудитория, но все пак без да напускаме вселената на Университета – и

¹⁵ Д-р Мария Динкова, в изследването си върху биографията на баща ми (*Vita Activa*. Повест за Исак Паси, С., Захарий Стоянов, 2012) казва по повод интелектуалските опити за пробив на *Системата*: „Загадъчните новаторски пробиви в онзи режим успяваха да извършат личности, надарени едновременно с новаторски идеализъм, смелост, професионална компетентност, гражданска почтеност, издръжливост на нервни напрежения и голяма трудоспособност. Потенциалът на реалното тогава общество смогваха да раздвижат хора с голям личен потенциал. Говорим междувпрочем и за Исак Паси.“

тя беше акомпанирана на роял от опонента проф. Владко Мурдаров. (Оттогава съм запомнил неперфектната акустика на аулата, но и до днес – заради вековния Дух на Университета – провеждаме с Атлантическия клуб някои от най-вълнуващите си събития именно там – с Далай Лама, с Тони Блеър, с Бан Ки-мун...)

Фината и ранима душа на Елена не бе приела никаква забележка на издателски чиновник и тя не даде текста си за *Сказки 1*. По Коледа 2013 г. ѝ телефонирах с покана да възстанови текста си, за да го публикуваме в *Сказки 2*, макар и три десетилетия по-късно. Знаех, че това няма да затрудни феноменалната ѝ памет. Тя прие поканата с радост, прераснала във вълнение. Поговорихме около половин час, през който Елена съживи и пре-преживя съчастието си в *Сказките*, което тя с гордост възприемаше като свой порив на дисидентски опозиционизъм, достоен да опише в своя нова сказка за оригиналната ѝ сказка за *Сказките* и сказчиците.

Две седмици по-късно Владо Сотиров ми звънна със смразяваща новина: Елена внезапно се е споминала в съня си! Сказката ѝ обаче е била открита на десктопа на компютъра ѝ, в процес на редактиране. Вярвам, че работата по текста е донесла последното Еленино голямо земно вълнение! Тук публикуваме тази недовършена сказка за пръв път, както и трогващия спомен на Владо за Елена.

В увода към първото издание на *Сказките* се опитахме да съберем вода от много исторически кладенци, за да убедим читателя, че това, с което сме се заели, е неизбежно: освобождение за *Истината*. Препечатваме този увод и в *Сказки 2* без изменение. Днес той едва ли ще стресне някого в България или която и да е демократична страна. През 80-те години този текст можеше все още да мине за невинна провокация към *Системата*, а през 50-те такава провокация би могла да бъде дори животозастрашаваща за авторите си. Това е поредното доказателство, че през 80-те деволюираният комунизъм постепенно е отхлабвал хватката на своята цензура, като вече е разчитал на култивираната у нас автоцензура.

Сказчиците имаха по един поканен опонент – държахме другото мнение да е гарантирано: Добрин Спасов, Станчо Димиев, Искра Христова, Владко Мурдаров, Тодор Генчев. Шоуто завършваше с онова, за което повечето слушатели идваха: въпроси и отговори, които задържаха аудиторията понякога чак до 9 вечерта (макар и да не се предвиждаше коктейл след сказките!). Заради бликащата нужда от свободни обществени дискусии нарочихме една от сбирките, точно в навечерието на 24 май, за *Свободна дискусия*, която ексклузивно посветихме на поривите за свобода на нашата аудитория.

Емблематичен беше един от редовните наши слушатели – **д-р Николай Предов** – лекар психиатър, измъчван и гнил по комунистическите концлагери. След почти всяка сказка той ни носеше хартийка с въпрос към лектора, опонента или уредниците и тихо казваше: „Това е въпрос от моя глухоням приятел [човек, седящ винаги безмълвно до него], който ме помоли да Ви го предам и Вие да го зададете.“ И следваше едно много интелигентно, иносказателно питане, горе-долу в духа: „Ще дойде ли свободата и кога?“

През 1991 г. повечето от слушателите на *Сказките* се присъединиха към аудиторията на Атлантическия клуб. Д-р Николай Предов – също. След една атлантическа сказка

той ме доближи, въздъхна и облекчено ми призна, но все още с тих глас: „Аз нямах глухоням приятел. Глухонемият бях аз! Но имах нужда от свобода, за да питам, да питам, да питам за свободата...“

Сказките имаха една напълно неочаквана – макар и косвена – политическа кулминация и последица. Тяхната популярност беше сред причините художникът Филип Зидаров да ме покани да му партнирам като университетски домакин и съорганизатор в нещо, което превърнахме в 11-а сказка, но на открито. Това беше **ОПОЗИЦИОННИЯТ ХЕПЪНИНГ В ДВОРА НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ**, който посветихме на неговата 99-годишнина – на 26 май 1987 г. В интернет събитието се оценяваше като „крайъгълен камък на изявата на младежката субкултура в България – хипита, метълисти, рокери“ и се казва, че „Студентите спомагат за началото на откритата публична съпротива срещу тоталитаризма в България“¹⁶.

На този хепънинг дисидентът поет Петър Манолов за пръв път прочете на всеослушание своята култова поема „100 кръпки“, заклеяваща комунизма, а нашите изнесени високоговорители символично огласяваха именно бул. „Руски“ пред Университета. В хепънинга изгряха и Коцето – Калки с „Медикус“, Ангел Джендема (днес проф. Ангел Ангелов от СУ) и десетки музиканти, художници и артисти, оформили физиономията и на опозицията, и на прехода ни към демокрация. По тогавашните ни представи този хепънинг вероятно не е бил възможен. Но той като че ли стана от само себе си. Очакването да бъдем прославени от властта чрез някаква репресия пак не се сбъдна. Размина ни се с едно конско евангелие при ректора проф. Минчо Семов, което завърши с неговата еднолична, окончателна и съвсем унижителна за нас присъда: „И да знаете, този хепънинг не се е състоял, нищо такова не е имало изобщо!“

Наистина, *Системата* беше готова да търпи много повече, отколкото повечето от нас сме имали смелостта да ѝ причиним. Това може да е поука за много други потиснати народи днес по света, които могат да сторят за свободата си повече, отколкото си мислят. Макар че има и народи, които едва ли биха могли да направят сами нещо за свободата си, без енергична помощ отвън. Такъв пример е Северна Корея, която съм посещавал и донякъде познавам. Там никакви сказки по никакви логики не биха минали без смъртни наказания (изпълнени вероятно в университетския двор) и именно затова Западът има моралното правомощие да експортира към такива дестинации кълновете на демокрацията, като начало – под формата на информация.

Сказките по логика, макар и да не предизвикаха Великата френска революция в България (за което тайно си мечтаех), се вляха във вековната политическа история на Университета. Книжката *Сказки* предадохме в Университетско издателството „Климент Охридски“ през септември 1989 г., обогатена с оригинални текстове на Витгенщайн и Борхес, както и с невъзможните рисунки и графики на Ешер, които отлично илюстрираха за не-логиците през какъв лабиринт е принудена да мине мисълта на логиците.

¹⁶ http://www.solomonpassy.com/photos.php?gall_id=43

Броени дни след предаването на ръкописа ни беше срутена и Берлинската стена (9 ноември 1989 г.), а с нея падна от власт (на 10 ноември) и господин Тодор Живков, управлявал България от деня на моето зачатие през 1956 г. *Сказките* излязоха от печат през пролетта на 1990 г., вече в новото политическо лятоброене, за което и те самите бяха дали своя скромнен принос. През следващия четвърт век тази книга продължи да изкушава още няколко поколения. А нашето беше започнало да пише новите европейски сказки за България...!

XIV Далай Лама на Тибет: в схватка със световния комунизъм

През 1991 г. вероятно вече съм решил, че ние, европейците, сме изтръгнали комунизма от Нова Европа, и е дошло време да помогнем на Азия в нейния път към атлантическите ценности и демокрацията. И разбира се, трябваше да започнем с Китай, в което дело естественият ни съюзник трябваше да е не кой да е, а самият Тензин Гяцо – XIV Далай Лама на Тибет и жив Бог за половин милиард будисти по света, който току-що бе удостоен с Нобелова награда за мир. Подобни мечти ми се бяха въртели из главата през 80-те години, като студент по тибетски в университетския курс на проф. Александър Федотов¹⁷. Но мечтите без план за действие си остават обикновени фантазии. През 1991 г. вече бяхме добри приятели с Георги Свечников (1952–2011), председател на Дружеството за българо-тибетско приятелство, и с него изготвихме въпросния план. Той и аз (като депутат, но от името на Атлантическия клуб) изготвихме поканата до Далай Лама, а българският клон на „Отворено общество“ на Джордж Сорос финансира начинанието ни.

Държавата ни беше в парламентарни избори през есента на 1991 г., така че нямахме ефективно правителство, пред което китайската страна да изложи обичайните си за такава визита възражения. А президентът д-р Желев съвсем непоколебимо покани Далай Лама (с когото бяха връстници) на официално посещение в резиденцията си.

Посрещнахме Далай Лама на ВИП-а на летището заедно с кмета на София Александър Каракачанов – председател на Зелената партия. Тъй като тя беше в СДС-либерали, които бяха недолюбвани от централния СДС, медийното отразяване на визитата беше доста цензурирано. (Днес интернет би преодолял такава цензура!) Въпреки това визитата на Далай Лама и цялото му правителство (десетина души) мина прекрасно, лекцията му в аулата на Университета едва не разцепи сградата от прииждаща публика, която опитът ни от *Сказките* ни помогна да посрещнем.

Не знам как – и дали изобщо – тази визита се отрази върху демократизацията в Китай. СДС-либерали пропадна на изборите въпреки божествения PR, подарен ни свише от Далай Лама. Гого Свечников стана – съвсем заслужено – представител на Далай Лама за България. Аз посетих два пъти Китай по официална покана на китайската държава – през 2002 г. (като министър на външните работи) и през 2007 г. (като председател на

¹⁷ През 80-те години, освен тибетски, посещавах и университетски лекторати по шведски и испански, но тези ми лингвистични пориви останаха политически съвсем ялови – не успях да предложа нищо смислено за демократизацията на Испания, Латинска Америка и Швеция (ако не броим редовните покани, които Атлантическият клуб отправя към Швеция и Куба да се присъединят към НАТО.)

Външната парламентарна комисия) – и надградих българо-китайските отношения с каквото беше по силите и въображението ми.

Визитата на Далай Лама се превърна за мен в една от кариатидите – опори на виадукта, превел ме между хронотопите¹⁸ на *Сказки 1* и е-Демокрацията. Други два бяха Тибет 2007 и Бутан 2012, за които споменавам по-долу.

Бумерангите на демокрацията: Империята отвърща на ударите

Опитите ми през 1979–1989 да дърпам дявола за опашката с цел той да ме героизира, завършваха с фиаско. (Но пък добре се забавлявахме!) С настъпването на демокрацията аз не изгубих наивността си¹⁹, а просто я доразвих. Новата ми голяма заблуда през 90-те беше, че *Системата* е погребана, и аз приех да игнорирам ретроактивната конфронтация с нея или с нейните вегетиращи представители. Смятах, че не е рицарско да доубиваш падналия враг, или поне че това доубийство не е моето призвание.

Паралелно с виртуалните схватки със световния комунизъм се бях съсредоточил – заедно с екипа на Атлантическия клуб – върху бъдещето на страната ни. Аз бях подценил *Системата*, която се оказа много по-жилава. Тя се беше впила паразитно в новия ред, като замиташе с отмъстителните си конвулсии всеки докопан, комуто тя имаше зъб, или дори случаен минувач.

Тя не подмина и мене. Бях последователно:

1. *Провален през 1992–1993 г. за хабилитация в БАН* в конкурс, обявен през 1990 г., при многократно надхвърлени от мене всички изискуеми научни показатели за това научно звание. Екскaзионните профсъюзни и партийни секретари в Математическия институт – вече мимикрирали като тъмносини седесари – бяха решили и заявили на всеослушание, че след като съм подписал Конституцията през 1991 г., не съм достатъчно голям демократ, за да си получа полагаемото ми се научно звание.

Като се убедих, че демокрацията е надминала *Системата* в политизацията на БАН, аз напуснах Академията през февруари 1994, за да поема нови рискове и отговорности по нови професионални орбити. Лебедовата си акция, която направих като научен сътрудник в БАН обаче, беше месец преди това: участвах в пионерската антарктическа експедиция – съфинансирана от Атлантическия клуб – с която основоположихме, заедно със СУ и БАН, трайно национално присъствие върху Ледения континент. Смятах, че това е достоен завършек на четиринайсетгодишната ми академичната ми кариера в тази национална научна съкровищница – по-стара и от Третата българска държава.

¹⁸ Хронотоп – пространствено-времеви контекст на събитие или обект.

¹⁹ Обратно на правилната посока, зададена от Ричард Брансън в „Как загубих наивността си. Докато се забавлявах и правех бизнес“.

2. Парадоксално и абсурдно, месец след като напуснах БАН, през март 1994 г., бях постфактум *дисциплинарно уволнен от Математическия институт* със заповед на директора, приличаща на коктейл от аргументи в наратива на „Запорожки казаци пишат писмо на турския султан“ (ролята на султана играех аз). Един от мотивите беше уронване на доброто име на Института, т.е. несъгласие с политизацията му. Това уволнение – несправедлив политически прецедент – беше впоследствие отменено от същия директор, малко преди да го отмени съдът, като флагрантно противозаконно деяние.

3. *Обвинен през 2005 г. в качеството си на министър на външните работи от главния прокурор на Републиката в шпионаж в полза на Израел* заради това, че въведох с екипа си в МВНР иновативна комуникационна система – потенциална спирачка за КГБ пред шифрограмите на МВНР. Целта на конспиративната прокурорска група беше да не повторя министерския си мандат в новото правителство заради отношенията, които екипът на НДСВ изгради със Запада, НАТО, ЕС и САЩ през 2001–2005. Нашата прозападна политика, поне засега, се оказва необратима, макар че международните и вътрешните опити тя да бъде реверсирана и днес продължават с пълна сила. Анексията на Крим от Русия през 2014 г. показва, че всяка лична политическа цена, платена за членството ни в НАТО, е била исторически оправдана.

Така с удовлетворение разбрах, че *Системата* най-сетне ме е забелязала и щедро ми връща бумерангите, които ѝ бях пращал през 80-те години. Впрочем това си беше заслуженото възмездие за наивността ми (която в политиката е грях!), че солови акции могат да подквасят морето или да катурнат *Системата*. И така разбрах, че в поривите си да усъвършенства света човек трябва да балансира приоритетите и да наблегне в достатъчна степен на неправдите, за чието изправяне той може ефективно да допринесе.

Моята карма с БАН има и още едно оптимистично продължение, с което погълнатата горчилка в борбата със *Системата* беше възмездена. През 2014 г. група от най-авторитетни и влиятелни български академици ме покани за хабилитация към едно от най-солидните наши научни звена. Но аз като че ли продължавам да гоня цели, предполагащи битки и недостъпни по царския път. И благодаря на всеки един от тези доблестни мъже!

За сказките на новото хилядолетие

Когато човек – както аз в този текст – опитва да се върне с машина на времето X години назад от някой настоящ момент T_0 , за да установи някаква обществена закономерност, той трябва да допълни теста с още един виртуален експеримент, поне от любопитство. Авторът трябва да насочи своята машина на времето и с X години напред, за да центрира настоящето T_0 в интервала $(T_0 - X, T_0 + X)$. В нашия случай $T_0 = 2017$, а $X = 30$.²⁰ Затова в заглавието на този предговор използвам $30 + 30$ вместо 60 , с което си спестявам и главоболията на Александър Дюма, който след „Тримата мускетари“, разказва в два нови романа продълженията на историята им, съответно 20 и 30 години по-късно.

²⁰ И Елена Паскалева прави подобен експеримент в сказката си, в който $T_0 = 1987$, а $X = 25$.

Витгенщайнов кръжок, Сюлейман Техликели, Логическо биенале, *Сказки по логика*, Атлантически Клуб, НАТО, Европейски съюз... за мен лично те бяха стъпала от Витгенщайновата стълба, катапултираща своя катерач отвъд делюзиите на собственото му мислене, а обществото – отвъд видимия за конкретното поколение хоризонт.

Въпрос на днешното столетие. Кое е следващото глобално табу, отвъд което науката логика ще ни оттласне? Коя е следващата битка и следващата сказка, които трябва да изнесем? От коя своя най-голяма заблуда човечеството тепърва ще се разкрепости, за да революционизира собственото си развитие? Какво пречи на мениджъра да се превърне в супермениджър, който да поведе обществото към оптималност, ако не към идеалност? Има ли оптимално управление и кое пречи да прескочим всички други степени на доброто, за да сублимираме в най-доброто? Как да се ъпгрейднем експоненциално? Иначе казано: **утопия ли е „Утопия“ и ако не е, как да стигнем до нея?**

Хората отдавна знаят, че всяка човешка дейност може да се усъвършенства спрямо актуалните представи за съвършенство. А когато постигнем това съвършенство, ще ъпгрейднем представите си за него и ще продължим да преследваме новия ъпгрейд, докато го достигнем, и после пак, и пак... Това знание обосновава китайско-японската философия **кайзен** за непрекъснато подобрене или усъвършенстване. Kaizen (改善) е китайско-японска дума, означаваща промяна към по-добро. В японската бизнес практика кайзен е фирмената политика, която ежедневно стимулира *всички* служители – от най-ниското до най-високото ниво – да предлагат дори и минимално подобрене в работата на компанията. Затова бизнес практиката кайзен е във висша степен инклузивна политика в смисъла на „Защо нациите се провалят“. Кайзен отдавна е припозната и от други развити страни, а глобализацията на най-добрите практики усъвършенства света.

Днес, през 2017 г. – след 36 години опити в политиката и 43 в математиката или нейните изкушения, т.е. общо около 79 години професионален стаж, – мисля, че съм готов да предложа за този въпрос поне един отговор, с който логиката да противодейства на ирационализма на психологията, господстваща в избраната демокрация. Но преди това, нека си дадем сметка, че *Сказки 1* и *Сказки 2* са съответно в хронотопите Москва – 1980-те и Брюксел – 2010-те, които са разделени не само от два века, а от две цели хилядолетия. Така ще адаптираме мисленето си към бъдещето, което никога в досегашната човешка история не е изпреварвало така шеметно настоящето, да не говорим за миналото.

За целта първо трябва да разделим *целите*, които обществото си поставя, от *пътя*, по който да стигне до тях. Засега демокрацията определя и едното, и другото с гласуване. А това е принципна грешка. Както в онези философски теории, в които читателят „не е в състояние да види едновременно и пътя, по който е поведен, и целта, към която пътят води“ (Витгенщайн, *„Лекция по етика“*). Както в принципа на Хайзенберг (изследването на обекта променя обекта), така и в управлението на държавата електоралните средства са като трасиращи куршуми, които посочват целта, миг преди да я разрушат.

Нека нарочим гласуването за свещена крава като метод за определяне на целите на обществото. В различни държави и общества тези цели ще са различни (понякога

несъвместими). Условно да наречем тези обществено договорени цели *качество на живота (КЖ)*, което всеки народ или група народи си формулира. По подразбиране нека първото опитно зайче за тази теория бъде западният евро-атлантически свят, в който имаме относително широк консенсус по това **що е КЖ**. Въпросът ни ще звучи така: *Има ли оптимално управление, водещо ни към устойчив ръст на КЖ?*

При работа с КЖ има един основен закон, който се проявява ежедневно: бързото повишение на КЖ – освен ако то не е резултат от открити нефтени находища например – унищожават дългосрочното КЖ. За илюстрация: светкавично вдигнатите пенсии ще повишат за миг КЖ, след което инфлацията, породена от тях, ще го срина за дълго време напред. Именно изкушенията за бързо и магично повишение на КЖ (присъщи на популизма) са едни от най-опасните капани, в които демокрацията сама се вкарва. Има, разбира се, и хилядолетни философски парадокси на демокрацията – като диктатурата, отмяната на гласуването или фашизма, които са приети с гласуване. Гласуването за избор на пътя към КЖ задълбочава парадоксите на демокрацията и задушават нейния позитивен заряд. Гласуването – от Древна Гърция до днес – изчерпи изначалната си роля на формален метод за вземане на безкръвни решения, включително и за смяна на властта.

Отговор на въпроса на столетието. *Да, има оптимално управление, водещо към устойчив ръст на КЖ. (Може и да не е единствено.) Но то се постига не със случайностните резултати от рулетката на гласуването, а с алгоритмите на математическо моделиране и оптимизиране. Да го наречем електронна, или е-Демокрация.*

Това прозрение ме осени в Тибет през септември 2007 г. и го публикувах в есето си за е-Демокрацията²¹. След многогодишни размисления по въпроса *Какво би станало в Китай, ако още днес се произведат свободни избори, като в Канада или Люксембург, например?* един много просветен тибетец ми отговори нагледно и незабравимо. Срещу нас имаше метач на музея в Лхаса, облечен в маоистка сиво-синя куртка. Моят приятел го посочи и каза: „Този добър човек е маоист и при едни свободни избори, за които и ние, китайците, мечтаем, маоистите ще получат поне 70% от гласовете и ще ни върнат век назад, като загубим икономиката си, без да спечелим демокрация.“ Днес китайското ръководство очаква поетапно да демократизира страната до 2050 г. Макар и да съм приел аксиомата, че отлагането на демокрацията е принципно грешно, любопитството ме измъчва – дали Китай ще успее да се демократизира, като избегне разрухата, съпътствала толкова революции от Великата френска насам.

е-Демокрацията, подобно на автопилота в самолета и тренажора за неговия пилот, е компютърна система, която несравнимо по-бързо и по-точно от всеки избирател прогнозира резултатите от управленската дейност на човека и предлага оптималните решения, навигиращи обществото към договореното от него КЖ. При това всяко поколение съзнателно ще инвестира от своето КЖ в това на своите деца, вместо егоистично да ги лишава от него (днешната криза в Гърция е ярка илюстрация за резултатите от подобна злоупотреба със съдбата на следващите поколения). Симулаторът не определя целите (както автопилотът не определя крайната

²¹ http://www.atlantic-club.org/content/articles/publications/2007-11-24_-_bg.pdf

дестинация), а само проверява дали те вещаят катастрофа, или са постижими, и определя най-добрия път до тях. Аналогията с автопилота може да стряска при първо четене и да предизвика множество тревожни въпроси: Кой и как пише софтуера? Кой го проверява? А ако той е злонамерен или сгрешен?... Подобни въпроси са били задавани и при появата на автопилотите, получили са своите хладнокръвни отговори и днес компютризираните дроне са едни от най-перспективните сечива на човешката цивилна и военна история.

Теорията на е-Демокрацията е приложима само за общества, надраснали класическата демокрация, вкусили от нейните плодове, разочаровали се от нейните непоправими несъвършенства и узрели за отстраняване на нейните парадокси. Тази теория не е непосредствено приложима за диктатури, в които поривите на хората са първо към свобода, а после към благоденствие (макар че обичайно грешат, че първото е достатъчно условие за второто). Разбира се, има държави, в които – заради изключителни природни дадености – са валидни сингулярни обществени закони, гарантиращи някакъв просперитет. Но дори и в тези държави е-Демокрацията би дала многократно по-добри резултати.

е-Демокрацията е като програма за игра на шах, която винаги знае (а това е алгоритмично постижимо) кои пътища водят към печалба и кои – към загуба. Тази програма ще пожертва хладнокръвно царицата си (което би стреснало електората) заради изчислен мат в 10 хода (който електоратът няма как да прозре). Докато днешната изборна система по-скоро се доближава до игра на рулетка, в която избирателят залага на партиите, щедро обещаващи му щастливото число, което се пада статистически в 1/37-ма от случаите (около 2.7% вероятност).

е-Демокрацията е рецептата, която гарантира трайно оздравяване на пациента (т.е. на избирателя и обществото) с необходимото, но минимално инвазивно лечение. Докато изборната демокрация предлага най-приятната за пациента рецепта – сладки сиропи, болкоуспокояващи и морфин – временно облекчаваща, но често пъти гибелна.

От една страна, е-Демокрацията ще пренасочи електоралната енергия на човека в далеч по-напредничави проекти, в които той е незаменим. Така както пътниците в самолета не гласуват за неговото управление, а влагат интелекта си в области, в които са истински професионални. А управлението на държава е по-сложно от това на самолет... Въздухоплаването е една от най-перфектните човешки дейности – и неслучайно. Зрителите на поредицата „Разследване на самолетни катастрофи“ на National Geographic са забелязали, че всеки авиоинцидент води до множество изводи и нови мерки за безопасност, които правят невъзможно повторението на същия инцидент. Това е истински кайзен подход. Целта на е-Демокрацията е да доближи качеството на управлението на държавата до това на самолетите.

От друга страна, е-Демокрацията, ще отвори политическата арена за универсално – национално, европейско и световно – дисруптивно състезание между управленски екипи, което ще превърне управлението и политиката в максимално *инклузивната институция* – доминиращия гарант за обществен просперитет. И тук стигаме до триумфалния парадокс на е-Демокрацията: привидната редуция или дори отмяна на изборния процес не само не изключва обществото от управлението, а ще предизвика

колосална човешка вълна, която – но вече съвсем професионално! – ще се влее в ръководния процес на държавата и света.

Демокрацията е пропорционална на свободата на информацията и *Системата* добре знаеше това: нейният затворник номер 1 беше именно информацията. А е-Демокрацията – която е антиподът на *Системата*, както Доброто е антиподът на Злото – е коректната програма за управление на освободения информационен масив. От 2007 г. до днес се натъквам ежедневно на нови доказателства (и преки, и косвени), че е-Демокрацията е теоретично откритие – засега във фазата на първите умозаклучения за съществуването на Антарктида и Нептун – на което си струва да се посветят едни нови сказки по логика в първите десетилетия от новото хилядолетие.

Вероятно някои логици ще кажат, че разработването на софтуера на е-Демокрацията не попада в трудовата им характеристика, макар че алгоритмите са техен запазен домейн – и ще го препратят към математическото оптимизиране, моделиране, прогнозиране или математическата икономика. Но здравата (а оттам и математическата) логика е тази, която прехвърля управлението от ирационалния терен на гласуването върху предсказуемия терен на алгоритмиката. Същността на е-Демокрацията може да се опише с фразата на Мауриц Ешер („Подходи към безкрая“): „В тези закони има нещо, което секва дъха. Те не са открития или изобретения на човешкия ум, а съществуват независимо от нас.“

След Тибет – 2007 продължих да намирам ежедневни потвърждения за правотата на е-Демокрацията. Нашите дирения ни отведоха до държава и народ, които много преди мене бяха озарени да остойността КЖ и да го превърнат в своя официална политика, умело съчетана с будистката им религия: Бутан (граничещ с Тибет и говорещ тибетски), който посетихме с Гургана и семейство Максим Минчеви през 2012 г. За Бутан бях чел доста и знаех малко, но основен навигатор как да организираме това пътешествие беше главата за Бутан в „География на блаженството“ на Ерик Уайнър. КЖ, наричано в Бутан Gross National Happiness Index (GNHI) е основен национален стремеж, формулиран още през 1972 г. по волята и с мъдростта на четвъртия крал на Бутан Джигме Сингие Вангчук, баща на петия крал Джигме Хесар Намгял Вангчук, управляващ днес. В Бутан има различни институции, даващи количествени оценки на националното щастие и преследващи политиката на устойчивото му повишение.

През 2011 г. Бутан успява да формулира и прокара през Общото събрание на ООН Резолюция за щастieto (Happiness: Towards a Holistic Approach to Development), която дава и международноправна легитимация за стремежа на народите към щастие. Ако оптимизационният алгоритъм на е-Демокрацията се приложи към бутанския GNHI, ще постигнем в теорията и практиката на щастieto един уникално грууви кайзен.²²

²² През май 2015 г. смятах, че съм приключил този текст, когато на конференцията World of Watson в Бруклин IBM представи проекта Watson – суперкомпютър и когнитивна машина на, която е авангардна апроксимация на изкуствения интелект. По този повод Джини Ромети, СЕО на IBM заявява: „Всяко решение, което човечеството ще взема занапред, ще бъде базирано на когнитивна система като Watson и затова нашият живот ще бъде по-добър.“ Това изказване ме върна към речта на Уинстън Чърчил от 1947 г. пред Британския парламент със знаменитата му фраза, че демокрацията е несъвършена, но е най-доброто, с което светът разполага. Watson днес опровергава, или по-точно надгражда Уинстън, както

Благодарности и пояснения за *Сказки 2*

Издаването на *Сказки 2* беше провокирано от електронната версия на *Сказките*, изготвена от проф. д-р Валентин Горанко през 2011 г., както и от неговата дистанционна инициатива от Копенхаген. Дистанцията на хронотопите ни съхрани и патинира приятелството ни. Но съавторството, както при Илф и Петров, изисква по-голяма честота от веднъж на 25 години (= 4 пъти на век) и затова всеки от двамата ни с Валентин добави свой предговорен текст към *Сказки 2*, отразяващ индивидуалния ни поглед, оформен от хронотопите ни.

В *Сказки 2* оставихме на живите автори да съхранят историческото звучене на текстовете си или да ги обновят. От втората възможност най-пълноценно се възползва проф. Димитър Скордев.

Добавихме една непрочетена сказка – тази на Лари Мос, посветена на **проф. Иван Сосков** (1954–2013) – един от най-светлите умове на българската логика, мой състудент и приятел, споминал се нелепо и без време като декан на ФМИ, кипящ от научна енергия. Сказката на Лари беше договорена от Валентин Горанко и Димитър Вакарелов, преведена от Росен Люцканов и редактирана от Тинко Тинчев.

Дискусиите с д-р Владимир Сотиров, осигурената от него непубликувана сказка на Елена и философските му спомени за нея обогатиха документалната и есеистичната стойност на това издание. По предложение на Вакарелов включихме и есето на Георги Гаргов за времето, квалифицирано от Сотиров като „образец за научна есеистика“.

Свободната дискусия от *Сказките* беше зачената от Георги Гаргов, Петьо Петков и Владимир Сотиров и от нея нямаме архив. Затова в *Сказки 1* публикувахме преводен материал, съсредоточен върху научните, а не върху обществените аспекти на целия ни проект. Запазваме този текст и в *Сказки 2*.

Проф. Искра Христова-Шомова (Чечето) от Катедрата по кирилометодиевистика даде особено ценни идеи, критични бележки и експертна, авторска и читателска подкрепа за *Сказките* през целия им 30-годишен живот от 1986 г. до днес.

Ада Митрани емигрира в САЩ през 80-те и от тази дистанция, консервираща времето, връщаше спомените ми по-близо до реалността.

Георги Симидчиев, с когото училището ме събра през 1964 г., а математиката – завинаги, ме окуражи да запазя изключително непопулярния тезис за е-Демокрацията като алтернатива на изборите. Тази ерес има потенциала да хвърли автора си в кладата на талибаните на изборната демокрация.

Айнщайн надгради Нютон. Вече виждаме, че е-Демокрацията чука на вратата и ще настъпи много порано, отколкото предвиждах през 2007 г.

Специална благодарност дължа на проф. Димитър Скордев – както за наученото в математиката и научния морал, така и за критичния прочит на това есе. Той ме снабди с особено ценни за мен, различни от моята гледни точки – те вероятно ще са преобладаващи сред читателите ми.

Моят учител Митко Вакарелов ме посвети в модалните и динамичните логики, превърнали се в моя професия. С извинение за бавния ми интернет: прозреният от него – още преди 30 години – мащаб на приложимост на математическата логика в живота, успях да схвана едва през 2007 г., осъзнавайки потенциала на е-Демокрацията.

На Петьо Петков дължа първите си стъпки в конструктивния анализ и интуиционизма и изключително конструктивно приятелство през целия ми професионален математически период – във и отвъд *Сказките*.

На моя първи съавтор в математиката Тинко Тинчев (днес професор доктор) съм задължен за приятелството, което може да бъде сравнено с бойна дружба, родена в мирно време. От работата си с него научих, че едно професионално начинание е толкова по-успешно, колкото повече екипна енергия успее да мобилизира, но винаги трябва – както в семейството – да тръгнеш от правилния основен партньор. Много по-късно попаднах на „Защо нациите се провалят“, където това наблюдение е изведено до теория.

От Любо Иванов научих, че в политиката: а) винаги има оптимален ход, ако прилагаме логиката; б) трябва да ни притесняват не мащабите, а тяхната липса; и в) далеч не всички солови акции са обречени – просто зависи от солистите.

В *Сказки 2* добавихме и множество фотографии от живота на логико-математическата общност през 80-те години. Благодарим на варненския фотограф Васил Плулчиев за стотиците снимки от Школата и предоставените ни права върху тях. Благодарим и на проф. Сали Седжуик, вдовицата на Джордж Булос, от която получихме разрешение да използваме статията му в *Сказки 2*.

Специална благодарност за цялостна редакторска работа по този сборник и подбора на снимките дължим на нашата колежка доц. д-р Стела Николова, която състави и Календара на българската (математическа) логика в дати и събития. Актуализирането на допълнителната литература поверихме на авторите, а Историческият показалец-календар остана застинал в *Сказки 1* – днес Google и прочие търсачки са ненадминати в справочното дело. Стела и Митко Янчев адаптираха звученето на текстовете на *Сказките* от XX към XXI в.

Димитър Вакарелов и Росен Люцканов проявиха завидна находчивост в намиране на точното издателство – „Изток-Запад“ на г-н Любен Козарев. Перспективата, дадена ни от него, и неговото търпение в подготовката на това издание ни окриляха да довършим този проект. Огромната разлика между двете хилядолетия, в които излизат двете издания на *Сказките*, проличава дори и в това, че през 80-те години никому не минаваше през ум да купува авторските права за текстовете на Борхес или илюстрациите на Ешер, докато днес всяко порядъчно издателство започва именно оттам.

Благодаря на проф. Пламен Панайотов, Марин Делчев, Максим Минчев, Бойко Василев и Росен Люцканов за полезните коментари и допълнения, които ми помогнаха в работата по това есе.

Екипът на Атлантическия клуб подкрепи енергично работата по *Сказки 2*, а моят колега Ангел Апостолов съвместно и всеотдайно подпомагаше пипкавото съставителство на този сборник, съдържащ над 20 текста, както и редактирането на десетките версии на моя предговор – работа, проточила се близо пет години. Мария Сапунджиева координираше голяма част от експоненциално растящата на моменти кореспонденция, а Вихрен Митев се включи много ефективно във финалната фаза на подготовката. Особено ценно за сборника беше включването на Павлина Върбанова като негов редактор и коректор.

Голямата ми и най-първа признателност е за моите родители, които запалиха въображението ми, тласнало ме към логиката, и подкрепяха навлизането ми в нея. Майка ми – която изгради един от най-важните ми инстинкти: да се оглеждам в ливадите на живота за четирилистните детелини на добрия късмет – и до днес буди и подклажда фантазията на внуците си.

Подкрепата на Гергана – моята житейска, професионална и по-добра половина – беше несравним стимул за мене и аз трудно (впрочем едва ли) щях да се справя, ако тя не ме отменяше и в общите ни делови, публични и семейни задължения. Децата ни и цялото ни семейство изтърпяха моето посвещение на вълнуващия продукт с идеална цел *Сказки по логика: 30+30 години по-късно*. Благодаря им и вярвам, че за тях той ще има най-голям смисъл.

Епилог

През август 2010 г. баща ми – проф. Исак Паси, трайно се пресели от този свят във вечността. Оттогава започнах да събирам спомените си от Софийския университет. В него баща ми за пръв път ме беше завел около 1959 г., когато съм бил 2–3-годишен, за да не излезе от него под една или друга форма и до днес. Инициативата на Валентин Горанко от 2011 г. за *Сказки 2* ме провокира да събера и пречупя тези свои спомени през призмата на *Сказките* от 1987, които носеха много от багрите на университетската символика от 70-те и 80-те години и вековния университетски дух.

Така щрихирах едно обширно есе за 80-те – най-неочакваното десетилетие на ХХ в. за моето поколение в моята среда: „Сказка за *Сказки по логика*. Университетски пориви за свобода (1979–1989)“. Връщах се към миналото, за да систематизирам нашия опит в преход от диктатура към демокрация (той е приложим днес в много други точки на света), както и апроксимирах очакваните развития през следващите 30 години. Настоящият предговор е компресираната есенция на това есе.

Зная колко е рисковано да се пишат спомени – годините пазят и доукрасяват само най-ярките от тях, които съвсем не е задължително да са най-важните или най-точните. Паметта измамно заличава спомени, в които авторът им не се усеща свършен положителен герой, а вае неговите опоненти като в криви огледала. Опитах с помощта на документи, Google и спомени на приятели да приближа мемоарите си възможно най-

близо до действителността и имах нагласа да продължа да ги усъвършенствам в духа на кайзен.

В един момент си дадох сметка, че мнозина от ключовите герои на тези мои спомени един по един ни напускат, преди да прочетат лебедовата си сказка: Георги Гаргов, Иван Сосков, Елена Паскалева, д-р Жельо Желев, д-р Николай Предов, Георги Свечников... И реших, че е време да спра с редактирането на този текст, за да го публикувам, докато достатъчно много от моите съвременници – съмишленици или опоненти – са живи, за да го разкритикуват, допълнят или пренапишат...

12 април, 2015

Послепис

Подготовката за печат на *Сказки-2* отне още две години след горната дата. Бях решил да не правя редакции по съществуващото на моя Увод. Но 2016 – годината на британския Брекзит и избора на Тръмп за американски президент – по съвсем учудващ начин показва на мнозина болезнената спешност за въвеждането на е-Демокрация, до която може да се стигне и не само по очаквания еволюционен път. През 2016 стана съвсем вероятно е-Демокрацията да се наложи дисруптивно -- като резултат от серия шокове, нанесени на Европа и света от класическия изборен процес. Точно както ужасите на Втората световна война родиха НАТО и ЕС като естествен отговор, възпиращ нейното повторение до днес.

12 март, 2017

ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

Аджемоглу, Д., Дж. Робинсън. *Защо нациите се провалят. Къде са корените на силата, просперитета и бедността.* С., Изток-Запад, 2013.

Брансън, Р. *Как изгубих наивността си. Докато се забавлявах и правех бизнес* (предговор С. Паси). С., AMG Publishing, 2008.

В. Горанко, С. Паси (съст.). *Сказки по логика.* С., Университетско издателство „Климент Охридски“, 1990.

Динкова, М. *Vita Activa.* Повест за Исак Паси. С., Захарий Стоянов, 2012.

Докинс, Р. *Делюзията Бог.* С., Изток-Запад, 2013.

Паси, С. *Сказка за Сказки по логика: Университетски пориви за свобода. 1979–1989* (непубликувани мемоари), 2014.

Паси, С. www.e-Демокр@ция (по Платон–Лайбниц–Интернет), или Информационното общество за просветения избор. – В: 24 часа, 24 ноември 2007. http://www.Atlantic-Club.org/content/articles/publications/2007-11-24_-_bg.pdf

Пърсиг, Р. М. Дзен и изкуството да се поддържа мотоциклет (предговор Д. Иванов). С., Народна Култура, 1980.

Симеон П. Една необикновена съдба. Автобиография (със сътрудничеството на Себастиан де Куртоа). С., Сиела, 2014.

Уайнър, Е. География на блаженството. Един мърморко търси най-щастливите места на света. В. Търново, Faber, 2012.

Хофстатър, Д. Гьодел, Ешер, Бах. Една гирлянда към безкрайността. С., Изток-Запад, 2011.

Hofstadter, D. R. MetaMagical Themas: Questioning for the Essence of Mind and Pattern. Penguin Books, 1986.

Passy, S., T. Tincev. An Essay in Combinatory Dynamic Logic. – In: Information and Computation, New York–London, Academic Press, August 1991.

Petkov, P. P. (ed.) Mathematical Logic. – In: Proceedings of the Summer School and Conference in honor of the 90th anniversary of Arend Heyting. September 13–23, 1988, Chaika – Bulgaria. New York–London, Plenum Press, 1990.

Skordev, D. Some Short Historical Notes on Development of Mathematical Logic in Sofia. <http://www.fmi.uni-sofia.bg/fmi/logic/skordev/history.htm>, last modified June 2014.

Skordev, D. (ed.) Mathematical Logic and its Applications. – In: Proceedings of an Advanced International Summer School and Conference in honor of the 80th anniversary of Kurt Goedel, September 24 – October 4, 1986, held in Druzhba – Bulgaria. New York–London, Plenum Press, 1987.

Wittgenstein, L. Tractatus Logico-Philosophicus (Introduction by Bertrand Russell). London, Kegan Paul, 1922.